

1858 Cidde Olayı: İngiliz Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı Taşrasında Egemenlik, Diplomasi ve Müdahale

The 1858 Jeddah Incident in the Light of British Archival Documents: Sovereignty, Diplomacy, and Intervention in the Ottoman Periphery

Faruk Taşkın*

Öz

15 Haziran 1858’de Cidde’de meydana gelen konsolosluk saldırısı, Osmanlı İmparatorluğu’nun Tanzimat sonrası taşra yönetimi, merkezi otoritesi ve Avrupa devletleriyle ilişkileri açısından çok boyutlu sonuçlar doğuran bir kriz olarak değerlendirilmelidir. Mekke’ye açılan kapı niteliğindeki Cidde, stratejik konumu, kozmopolit nüfusu ve derin sembolik önemi sayesinde yalnızca bir liman kenti değil, aynı zamanda Osmanlı’nın Hicaz’daki egemenliğinin temel tezahürlerinden biri olmuştur. Bu özellikler, yaşanan olayın sıradan bir taşra güvenlik meselesi olmaktan çıkıp uluslararası bir diplomatik krize dönüşmesinde belirleyici rol oynamıştır. İngiliz ve Fransız konsolosluk yetkililerinin öldürülmesiyle başlayan olaylar zinciri; “Eranee” adlı ticaret gemisinin tabiiyetine ilişkin belirsizlik, konsoloslukların tartışmalı yargı yetkisi ve limanda bayrakların çekilip indirilmesi gibi hukuki ve sembolik ihtilaflar üzerinden hızla derinleşmiştir. Bu gelişmeler, nihayetinde askerî müdahale, failerin idamı ve Osmanlı Devleti’ne yönelik yüksek miktarda tazminat talepleriyle sonuçlanan tam teşekküllü bir diplomatik krize evrilmiştir. Bu çalışma, kapsamlı bir İngiliz arşiv belgesi koleksiyonuna dayanarak, olayların gelişim sürecini, Osmanlı idaresinin diplomatik ve bürokratik tepkilerini ve özellikle Britanya öncülüğünde Avrupa güçlerinin müdahale stratejilerini ayrıntılı bir şekilde analiz etmektedir. Elde edilen bulgular, Tanzimat reformlarının taşrada uygulanmasına yönelik yapısal sınırlamaların yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğu’nun artan Avrupa baskısı karşısında egemenlik yetkilerinin ne denli kırılgan olduğunu da gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: 1858 Cidde Olayı, Osmanlı Devleti, Egemenlik, Diplomasi, İngiltere.

Abstract

The attack on the consulate in Jeddah on June 15, 1858 should be regarded as a crisis with multifaceted consequences for the Ottoman Empire’s post-Tanzimat provincial governance, central authority, and its relations with European powers. Jeddah’s significance as the gateway to Mecca was underscored by its strategic location, cosmopolitan population, and profound symbolic importance. It was not merely a port city but also a key manifestation of Ottoman sovereignty in the Hejaz. These characteristics played a pivotal role in transforming the incident from an ordinary provincial security issue into an international diplomatic crisis. The sequence of events—triggered by the assassination of British and French consular officials—quickly escalated through a series of legal and symbolic disputes, including the ambiguity surrounding the nationality of the merchant vessel Eranee, the contested scope of consular extraterritorial jurisdiction, and the politically charged practice of raising and lowering flags in the port. This chain of developments ultimately culminated in a full-blown diplomatic crisis, leading to military intervention, the execution of perpetrators, and substantial financial compensation demands. Drawing upon a comprehensive body of British archival documents, this study offers a detailed analysis of the incident’s evolution, the diplomatic and bureaucratic responses of the Ottoman administration, and the intervention strategies employed by European powers, particularly Britain. The findings demonstrate not only the structural limitations of Tanzimat reform implementation in the provinces but also the inherent fragility of the Ottoman Empire’s sovereign authority in the face of growing European pressure.

Keywords: 1858 Jeddah Incident, Ottoman Empire, Sovereignty, Diplomacy, Britain.

* Sorumlu yazar - Corresponding author & Artvin Çoruh Üniversitesi faruktaskin@gmail.com

Araştırma Makalesi - Research Article & Benzerlik / Similarity: 2

Başvuru & Submitted: 25 Nisan 2025 & Kabul & Accepted: 3 Eylül 2025

Atıf & Citation: Taşkın, F. “1858 Cidde Olayı: İngiliz Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı Taşrasında Egemenlik, Diplomasi ve Müdahale”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 27 (2025): 337-361.

Giriş

15 Haziran 1858 tarihinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun Hicaz bölgesindeki en önemli liman kentlerinden biri olan Cidde'de yaşanan ve İngiliz ile Fransız konsolosluk görevlilerinin yerel halk tarafından öldürülmesiyle patlak veren şiddet olayları, kısa sürede çok katmanlı bir uluslararası diplomatik krize dönüşmüştür. Bu münferit görünen hadise, yalnızca iki yabancı görevlinin ölümünü telafi etme talebinin ötesine geçerek, Osmanlı taşrasında merkezî otoritenin etkinliği, konsolosluk haklarının işleyişi ve uluslararası sorumlulukların niteliği gibi temel meselelerin yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur. 1858 Cidde Olayı bu yönüyle, yalnızca yerel bir isyan değil, aynı zamanda 19. yüzyıl Osmanlı taşrasında egemenlik, diplomatik ilişkiler ve imparatorluklar arası müdahale dinamiklerini anlamak bakımından örnek teşkil eden bir vakadır.

Bu olayın arka planını sağlıklı biçimde kavrayabilmek için Cidde'nin Tanzimat sonrası değişen idarî yapısı ve taşrada merkezileşme politikalarıyla etkileşen toplumsal yapısı dikkate alınmalıdır. 1840'tan itibaren doğrudan Babiâli'ye bağlanan kentte, Osmanlı yönetimi modernleşme sürecine paralel olarak idarî reformlara yönelmiş; ancak bu reformlar, başta Mekke Emirliği ve yerel tüccar aileleri olmak üzere bölgedeki geleneksel güç odaklarıyla sık sık çatışma üretmiştir. Aynı dönemde İngiltere ve Fransa gibi büyük güçlerin Cidde'de açtıkları konsolosluklar, diplomatik işlevlerinin ötesine geçerek ticari ve hukuki ayrıcalıklar talep etmeye başlamış; bu durum, merkezî otoritenin yetki alanını daha da tartışmalı hâle getirmiştir.¹

Bu çifte baskı altında şekillenen Cidde, çok katmanlı bir çıkar çatışmasının sahnesine dönüşmüştür. Konsoloslukların himayesi altındaki Hindu Banyanlar, Hadrami ve Yunan tüccar ağlarının yükselişi, geleneksel esnaf yapılarıyla rekabete yol açmış; bu ekonomik gerilimler zaman zaman şiddet olaylarına dönüşmüştür. Özellikle 1838, 1848 ve 1853 yıllarında yaşanan konsolosluk krizleri, Batılı devletlerin taşradaki diplomatik kırılganlığı ekonomik menfaatlerle doğrudan ilişkilendirdiğini göstermiştir.²

1850'li yılların ortasında köle ticareti meselesi hem dinî hem de siyasi anlamda bölgesel çatışmaların merkezine yerleşmiştir. İngiltere'nin küresel ölçekte yürüttüğü kölelik karşıtı kampanyalar, Cidde gibi liman şehirlerinde yerel tepkilere neden olmuş; özellikle Mekke Emiri Abdal-Muttalib'in 1855 yılında İngiliz baskılarına karşı cihat çağrısında bulunması, bu karşıtlığın ideolojik bir çerçeveye büründüğünü göstermiştir.³ Her ne kadar ayaklanmalar bastırılrsa da, köle ticaretinin fiilen devam etmesi, Osmanlı taşrasında meşruiyetin merkezî otorite yerine yerel ekonomik ve toplumsal istikrar üzerinden inşa edildiğini ortaya koymaktadır.

¹ Uygur Kocabaşoğlu, *Majestelerinin Konsolosları: İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu'nda İngiliz Konsolosları*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 115.

² Ulrike Freitag, *A History of Jeddah: The Gate to Mecca in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2020), 40.

³ Ehud R. Toledano, *The Ottoman Slave Trade and Its Suppression: 1840-1890*, (Princeton: Princeton University Press, 1982), 157.

Bu dönemde ulaşım ve haberleşme teknolojilerinde yaşanan dönüşümler de Cidde'nin konumunu daha karmaşık hale getirmiştir. Buharlı gemi hatlarının yaygınlaşmasıyla birlikte Süveyş, Kalküta, Bombay ve Basra gibi merkezlerle doğrudan bağlantı kuran Cidde Limanı, yalnızca hacıların uğrak noktası değil, aynı zamanda küresel ticaretin önemli bir kavşağı hâline gelmiştir.⁴ Ancak bu gelişme, kentin Osmanlı yönetimi tarafından denetlenmesini güçleştirmiştir. Nitekim 1856 yılında İngiliz konsolosuna yönelik suikast girişimi ve sonrasında idarî müdahaleler, taşradaki kırılğan yönetim yapısını gözler önüne sermiştir.⁵

Cidde'nin bu stratejik öneminin derin tarihsel kökenleri bulunmaktadır. Antik çağlardan itibaren Kızıldeniz hattı, Avrupa, Asya ve Afrika arasındaki deniz ticaretinin ana güzergâhını oluşturmuş; Roma döneminden itibaren Hindistan'dan gelen malların Akdeniz'e taşınmasında Cidde'nin hinterlandı kilit bir rol oynamıştır.⁶ 16. yüzyıldan itibaren kahve ticaretinin yükselişiyle birlikte Cidde, Yemen'in Moka Limanı ile rekabet eden bir ticaret merkezine dönüşmüş ve Osmanlı topraklarına ile Avrupa'ya kahve ihracatında başat rol üstlenmiştir.⁷ Bu konum, Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla daha da güçlenmiş; 20. yüzyıla gelindiğinde ise bölgedeki petrol rezervlerinin keşfiyle birlikte "Arap Koridoru" kavramı içinde Kızıldeniz hattı, enerji transferinin de merkezine yerleşmiştir.⁸

Cidde'nin bu çok yönlü stratejik değerini derinleştiren bir diğer gelişme ise Mehmet Ali Paşa'nın 1831'deki Suriye Seferi olmuştur. Bu harekât yalnızca Osmanlı-Mısır ilişkilerini sarsmakla kalmamış; aynı zamanda Levant coğrafyasını İngiltere başta olmak üzere Avrupa devletlerinin müdahalesine açık bir alana dönüştürmüştür. Paşa'nın İngiltere'ye sunduğu ittifak teklifleri, Rusya karşısında destek arayışları ve Dicle-Fırat havzasındaki jeopolitik ilgisi, onun yalnızca bölgesel bir aktör değil, küresel güç dengelerinde yer almak isteyen bir figür olduğunu göstermektedir.⁹ 1833 tarihli Kütahya Antlaşması ile Suriye ve Adana'nın Mısır'a bırakılması, bu nüfuz açılımının hukuki temelini oluşturmuş ve bölgeyi kalıcı bir diplomatik rekabet alanına dönüştürmüştür.¹⁰

Bu çerçevede 1854-1856 yılları arasında gerçekleşen Kırım Savaşı, Osmanlı Devleti ile İngiltere ve Fransa arasında kurulan askerî ittifak vasıtasıyla bölgedeki güç dengelerini daha da değiştirmiştir. Savaş sırasında Batılı müttefiklerin Osmanlı limanlarını aktif şekilde kullanmaları, Cidde, Süveyş ve Aden gibi merkezlerde kalıcı lojistik ve

⁴ Sinan Kuneralp and M. Atalar, "Osmanlı Yönetimindeki (1831-1911) Hicaz'da Hac ve Kolera," *OTAM* 7 (1996): 117.

⁵ Freitag, *a.g.e.*, 58.

⁶ John Bagot Glubb, *The Empire of the Arabs*, (London: Hodder and Stoughton, 1959), 23.

⁷ Ralph S. Hattox, *Coffee and Coffeehouses: The Origins of a Social Beverage in the Medieval Near East*, (Seattle and London: University of Washington Press, 1996), 76.

⁸ Glubb, *a.g.e.*, 25.

⁹ Nurcan Özkaplan Yurdakul, *İngiltere Orta Doğu'ya Nasıl Girdi?* (İstanbul: Kronik Yayınları, 2018), 28.

¹⁰ Ş. Tufan Buzpınar, "Suriye ve Filistin'de Avrupa Nüfuz Mücadelesinde Yeni Bir Unsur: İngiliz Misyonerleri (19. Yüzyıl)," *İslam Araştırmaları Dergisi*, 10 (2003): 111.

askerî altyapıların kurulmasına zemin hazırlamış; bu da Batılı güçlerin bölgedeki etkisinin kurumsallaşmasına neden olmuştur.¹¹ Bu gelişmeler ışığında, Kızıldeniz hattı yalnızca Osmanlı denetimindeki bir deniz yolu değil, küresel emperyal çıkarların kesiştiği bir jeopolitik arter hâline gelmiştir.

Tüm bu gelişmelerin birikimli etkisiyle 1858 yılında patlak veren Cidde Olayı, yalnızca yerel bir güvenlik krizinden ibaret kalmamış; Osmanlı taşrasındaki yönetsel zafiyetleri, Batılı devletlerin artan diplomatik baskılarını ve imparatorluk içindeki uluslararası sorumluluk anlayışını derinlemesine sorgulatan çok katmanlı bir krize dönüşmüştür. Bu makale, söz konusu olayın neden ve sonuçlarını; Osmanlı taşrasındaki egemenlik sınırları, diplomatik temsil ilişkileri ve uluslararası hukuk bağlamında sorumluluk rejimi çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır.

Bu kapsamda başta İngiliz Ulusal Arşivleri'nde yer alan Foreign Office (FO) belgeleri olmak üzere, FO 424/18 dosyasındaki Sir Henry Bulwer raporları, Kaptan Pullen'in yazışmaları ve Cidde konsolosluk kayıtları temel birincil kaynaklar olarak değerlendirilmiştir.

1. 1858 Cidde Olayının Patlak Vermesi ve Nedenleri: Çok Katmanlı Bir Krizin Dinamikleri

1858 yılında Cidde'de meydana gelen olaylar, ilk bakışta bir konsolosluk saldırısı gibi görünmekle birlikte, arka planında Osmanlı taşra idaresinin kurumsal zafiyetlerini Batılı devletlerle yaşanan yargı yetkisi tartışmalarını, dini duyarlılıkları ve ekonomik rekabeti içeren çok boyutlu bir krizi barındırmaktadır. Bu krizin doğrudan tetikleyicisi ise, Eranee (*İrani*) adlı bir İngiliz gemisinin hukuki statüsü çerçevesinde Osmanlı ile İngiltere arasında patlak veren diplomatik anlaşmazlıktır.

1858 Cidde Olayı'nın merkezinde yer alan Eranee adlı geminin mülkiyeti hem yerel düzeydeki Osmanlı idaresiyle hem de İngiliz konsoloslugu ile yaşanan diplomatik gerilimin temel unsurlarından birini oluşturmuştur. İngiliz belgelerinde, geminin sahibi olarak, Hindistanlı bir tüccarın yetim kalan çocukları adına hareket eden Abdullah Cevher (Djoher) gösterilmekte ve bu şahsın İngiliz himayesinde bulunduğu ileri sürülmektedir. İngiliz makamları, Eranee'nin 728,5 tonluk bir ticaret gemisi olduğunu, 30.679 sicil numarasıyla İngiliz siciline kayıtlı bulunduğunu, daima İngiliz bayrağı taşıdığını ve gemiye dair tüm belgelerin İngiliz Konsoloslugu'nda muhafaza edildiğini belirtmektedir. Ayrıca tanık ifadeleri doğrultusunda, geminin mülkiyetinin İngiliz tebaasına ait olduğu kanaati ileri sürülmekte; bu da İngiliz tarafının gemi üzerindeki yargı yetkisi iddiasının temelini oluşturmaktadır.¹²

Ancak Osmanlı makamları bu yaklaşımı reddetmiş ve geminin mülkiyetini Salih Cevher (Djoher) adlı bir Osmanlı tebaasına atfetmiştir. Dönemin Hicaz Valisi Namık

¹¹ Kocabaşoğlu, *a.g.e.*, 64.

¹² Foreign Office, *M. Emerat to M. Sabatier*, July 9, 1858, Inclosure 2 in No. 78, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK).

Paşa,¹³ 24 Haziran 1858 tarihli mektubunda açıkça Salih Cevher'in geminin yasal sahibi olduğunu ve dolayısıyla geminin İngiliz mülkü sayılamayacağını belirtmiştir. Paşa ayrıca iki kardeş arasındaki mali anlaşmazlığın henüz çözüme kavuşmadığını ve gemi üzerindeki tasarruf yetkisinin Osmanlı makamlarınca denetlenmesinin hukuken meşru olduğunu ifade etmiştir.¹⁴ Bu yaklaşım, Cidde'deki yerel meclisin aldığı kararlarda da teyit edilmiştir. Durmuş Akalın'ın Osmanlı arşivlerine dayanan çalışmasına göre, İbrahim ve Said Cevher aileleri arasında gerçekleşen miras paylaşımı çerçevesinde Eranee adlı gemi, yapılan değerlendirme ve değer taksimi sonucunda Salih Cevher'e verilmiş; bu kişi gemiye Osmanlı bayrağı çekerek devletin egemenlik hakkını sembolik olarak da vurgulamıştır.¹⁵

Bu farklı mülkiyet tanımları, tarafların yargı yetkisi konusundaki görüş ayrılıklarının temelinde yer almakta; İngiltere, sicil ve bayrak esasına dayalı olarak konsolosluk yargı yetkisini savunurken, Osmanlı Devleti ise mülkiyetin Osmanlı tebaasına ait olduğunu belirterek kendi mahkemelerinin yetkisini koruma yönünde bir tutum sergilemiştir. Dolayısıyla, kriz yalnızca bir bayrak ya da gemi meselesi değil, farklı egemenlik anlayışlarının ve hukuk rejimlerinin çatıştığı bir örnek olarak değerlendirilmelidir.

Bu hukuki görüş ayrılığı, 15 Haziran 1858'de Kaptan William I. S. Pullen'in müdahalesiyle farklı bir boyut kazanmıştır. Pullen, İngiltere adına hareketle Eranee gemisine el koymuş, Osmanlı bayrağını indirerek yerine İngiliz bayrağını çekmiştir.¹⁶ Söz konusu müdahale, yalnızca diplomatik bir kriz yaratmakla kalmamış, yerel halk arasında da büyük bir infiale yol açmıştır. İngiliz bayrağının yeniden çekilmesi, Cidde halkı tarafından Osmanlı egemenliğine ve İslam'ın haysiyetine yönelik bir tahkir ve tahrik olarak algılanmış; bu durum geniş çaplı bir ayaklanmayı tetiklemiş ve şehirdeki şiddet olayları hızla tırmanmıştır. İngiliz askerlerinin karaya çıkacağına dair yayılan söylenti-

¹³ Namık Mehmed Paşa (1804-1892), Tanzimat dönemi Osmanlı devlet adamıdır. Aslen Konyalıdır. 1857 yılında Cidde Valiliği'ne atanmış ve burada 1858 Cidde Olayı sırasında Osmanlı'nın bölgedeki egemenlik haklarını savunmada kritik bir rol üstlenmiştir. 1849-1852 ve 1861-1867 yılları arasında iki kez Bağdat Valiliği yapmıştır. 1875'te Bahriye Nazırlığı, aynı yıl Seraskerlik ve 1876'da Şûrâ-yı Devlet Reisliği görevlerini yürütmüş; ardından Mecalis-i Aliye üyeliği ve 1878'de Nafia Komisyonu başkanlığı yapmıştır. 1892 yılında vefat eden Namık Paşa, Karacaahmet Mezarlığı'na defnedilmiştir. Tanzimat reformlarının taşrada uygulanması sürecinde, merkezî otoritenin temsilcisi olarak hem modernleşme politikalarını uygulamış hem de yerel güç odaklarıyla denge arayışında olmuştur. Bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, ed. Nuri Akbayan, vol. 4 (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 1227; William Ochsenwald, *Religion, Society, and the State in Arabia: The Hijaz under Ottoman Control, 1840-1908* (Columbus: Ohio State University Press, 1984), 58.

¹⁴ Foreign Office, *Namık Pasha to Captain Pullen*, June 24, 1858, Inclosure 17 in No. 120, translated from Turkish, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, FO 424/18, The National Archives (UK).

¹⁵ Durmuş Akalın, *Kızıldeniz'de Osmanlı-İngiliz Rekabeti ve Cidde Olayları* (İstanbul: Kesit Yayınları, 2019), 117-118.

¹⁶ Foreign Office, *Captain Pullen to the Secretary to the Admiralty, "Cyclops," Jeddah*, June 19, 1858, Inclosure 1 in No. 120, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, FO 424/18, The National Archives (UK).

ler paniği artırmış, liman çevresinde kitlesel bir toplanmaya neden olmuştur. İngiliz arşiv kayıtlarında olaylara katılanların sayısı yaklaşık 8000 kişi olarak belirtilmektedir.¹⁷ Buna karşılık, Durmuş Akalın'ın Osmanlı arşiv belgelerine dayandığı çalışmasında, dönemin Cidde Kaymakamı İbrahim Ağa'nın ifadesine göre olaylar sırasında İskele civarında 500 ila 600 kişilik bir grubun toplandığı, İngiliz konsolosluğu çevresinde ise sayıları 2000'i aşan bir kalabalığın bulunduğu aktarılmaktadır.¹⁸

Olayların kontrolden çıkması üzerine, İngiliz Konsolosluğu doğrudan hedef alınmış; Konsolos Yardımcısı Stephen Page ve kâtibî öldürülmüş, konsolosluk binası ve ikametgâhı yağmalanmıştır. Aynı şekilde Fransız Konsolosluğu da saldırıya uğramış; Konsolos M. Eveillard ve eşi öldürülmüş, kızları ise yaralanmıştır. Öldürülen 22 kişiden yedisi Fransız tebaası ya da Fransız koruması altında, altısı İngiliz, yedisi Osmanlı, biri Rus ve biri de Rum'du.¹⁹

Saldırıların başladığı sırada Cidde Kaymakamı İbrahim Ağa olayları kontrol altına almakta yetersiz kalmış, Topçu Komutanı Hasan Paşa ise doğrudan emir almadığı gerekçesiyle müdahalede bulunmamıştır. Ancak olayların ilerleyen saatlerinde, kaymakam sınırlı da olsa savunmaya katılmak zorunda kalmıştır.²⁰ Topçu Komutanı Hasan Paşa'nın saldırılara müdahale etmeme gerekçesini “doğrudan emir almamış olmakla” açıklaması, ilk bakışta merkezi otoriteye bağlılık ve protokollere riayet şeklinde yorumlanabilir. Ancak bu tutum, aynı zamanda keyfi bir pasiflik ya da bürokratik sorumluluktan kaçınma eğilimi olarak da değerlendirilebilir.

Olaylara dair ilk bilgiler, Rum asıllı iki kişinin olayın yaşandığı günün gece saatlerinde küçük bir kano ile Cyclops'a ulaşmasıyla İngiliz tarafınca öğrenilmiştir. Takip eden saatlerde iki kişi daha gemiye gelmiş, ancak henüz olayın boyutları tam olarak anlaşılmamıştır. Gemi mürettebatı, olaydan bir gün önce çarşıda bulunmuş ve saat 18.00'e kadar olağandışı bir durumla karşılaşmamıştı. Ancak ertesi sabah konsolosluklara ait bayrakların görünmemesi üzerine, gemiden iki silahlı tekne kıyıya yaklaşmış; karaya çıkan askerî birlikler yerel halkın silahlı direnişiyle karşılaşmış, çıkan çatışmada bir kişi ölmüş, üç kişi de yaralanmıştır. Bu gelişmelerin ardından Kaymakam'a ulaşılarak İngiliz ve Fransız Konsoloslarının durumu hakkında bilgi istenmiştir.²¹

Ayaklanmanın yayılması üzerine, 19 Haziran'da Mekke'den gelen Hicaz Valisi Namık Paşa Cidde'ye gelince şehirdeki otorite boşluğunu doldurmuştur. Paşa, Fransız ve İngiliz yetkililerle görüşerek olaylardan duyduğu üzüntüyü ifade etmiş; saldırının sorumluları arasında Abdullah Cevher, kardeşi Salih Cevher, bazı yerel tüccarlar ve

¹⁷ Foreign Office, *Précis of Captain Pullen's Letter to the Secretary to the Admiralty, Dated Jeddah, June 25, 1858, letter summary, in Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858, F.O. 424/18, Inclosure 2 in No. 11, The National Archives (UK).*

¹⁸ Akalın, a.g.e., 117.

¹⁹ Foreign Office, *M. Emerat to Count Walewski, July 9, 1858, letter, in Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858, F.O. 424/18, Inclosure 2 in No. 53, The National Archives (UK).*

²⁰ Foreign Office, *Captain Pullen to the Political Agent at Aden, June 23, 1858, letter, in Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858, F.O. 424/18, Inclosure 2 in No. 88, The National Archives (UK).*

²¹ Foreign Office, 424/18, Inclosure 2 in No. 11.

Mekke Şerifi Abdullah'ın vekilleri Abdullah Nasif ve Farag Yusur'un da bulunduğunu belirtmiş, bu kişilerin cezalandırılacağına dair güvence vermiştir.²²

Olayların ardından şehirde hayatta kalan Hristiyanlar donanma desteğiyle tahliye edilmiş; İngiliz ve Fransız donanmaları, hayatını kaybedenlerin anısına resmî törenler düzenlemiştir. Tüm bu gelişmeler, bireysel bir öfke patlamasından ziyade, Batılı diplomatik temsilciliklere yönelik sistematik bir şiddet hareketi olarak değerlendirilmiş ve diplomatik düzeyde derin bir krizin başlangıcına işaret etmiştir.

Krizin hukuki boyutu, takip eden haftalarda daha da derinleşmiştir. Taraflar arasındaki yazışmalarda mesele artık geminin tabiiyetinden ziyade, yargı yetkisine dönüşmüştür. 3 Ağustos'ta Kaptan Pullen, Osmanlı mahkemelerinin verdiği kararlara güven duyduğunu ifade etmiş²³ ancak bu kararların ne zaman ve nasıl uygulanacağına kendisinin karar vereceğini belirtmiştir. Adı geçen yazışmadan iki gün sonra 5 Ağustos'ta kaleme alınan bir yazışmada Pullen, Eranee davasının daha önce İngiliz Konsolosluk Mahkemesi'nde sonuçlandırıldığını ve dolayısıyla Osmanlı makamlarının herhangi bir yetkisi bulunmadığını ileri sürerek önceki söyleminden vazgeçmiştir.²⁴ 12 Ağustos'ta İngiltere Deniz Kuvvetleri Sekreterliği'ne yazdığı raporda Pullen, Osmanlı makamlarının gemi hakkında karar vermeye hazırlandığını belirterek bu girişimi açıkça reddetmiştir. Konsolosluk baskını sırasında ele geçirilen gemi sicilinin kendisine teslim edilmesini istemiş ve bu belgenin geminin İngiliz siciline kayıtlı olduğunun bir delili olduğunu öne sürmüştür. Ayrıca geminin mümkünse Bombay'a gönderilmesini ve gerekirse Amirallik Mahkemesi'ne başvurulmasını önermiştir.²⁵ Bu ifadeler, İngiltere'nin Osmanlı limanlarındaki hukuki yetkiyi tanımama eğilimini ve bu tavrı gerektiğinde donanma aracılığıyla dayatabileceğini göstermektedir.

Osmanlı makamları ise bu süreçte hukuki egemenliklerini kararlılıkla savunmuşlardır. Hicaz Valisi Namık Paşa, Eranee davasının Osmanlı mahkemelerinde görüleceğini belirtmiş ve yargı sürecinin yürütülmesi için bir komiserin görevlendirildiğini bildirmiştir. Ayrıca Pullen'a davada bir temsilci bulundurabileceğini ifade ederek diplomatik nezaket çerçevesinde diyalog kanallarını açık tutmuştur.²⁶ Bu yaklaşım, Osmanlı'nın yargı yetkisinden taviz vermeme kararlılığını ve aynı zamanda uluslararası teamüllere uygun davranma çabasını ortaya koymaktadır.

²² Foreign Office, 424/18, Inclosure 2 in No. 78.

²³ Foreign Office, *Captain Pullen to the Secretary to the Admiralty*, June 25, 1858, letter, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, Inclosure 3 in No. 120, The National Archives (UK).

²⁴ Foreign Office, *Captain Pullen to Namick Pasha (Inclosure 4 in No. 149)*, August 5, 1858, [Letter], in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK).

²⁵ Foreign Office, *Captain Pullen to the Secretary to the Admiralty*, "Cyclops," *Suez*, August 12, 1858, *Inclosure 2 in No. 149*, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, FO 424/18, The National Archives (UK).

²⁶ Foreign Office, 424/18, Inclosure 3 in No. 149. Foreign Office, *Namick Pasha to Captain Pullen*, 1858, letter, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, Inclosure 3 in No. 149, The National Archives (UK).

Krizin yalnızca hukuki belgelerle sınırlı kalmadığı, zaman zaman askeri restleşmelere dönüştüğü de görülmektedir. Kaptan Pullen, Eranee gemisi üzerinde Osmanlı bayrağının yeniden çekilmesi üzerine, geminin batırılması veya yakılması emrini vereceğini ifade etmiştir. Bu tehdit, İngiltere'nin deniz gücüne dayalı dış politika anlayışını ve gerektiğinde doğrudan kuvvet kullanma niyetini açıkça yansıtmaktadır. Pullen ayrıca İngiliz yasalarının, İngiliz vatandaşları tarafından Osmanlı topraklarında işlenen suçlar için dahi İngiltere'ye yargı yetkisi verdiğini belirtmiştir.²⁷ Aynı belgede Eranee'nin yasa dışı bayrak kullanımı gerekçesiyle İngiliz Denizcilik Kanunu kapsamında yargılanabileceği ve bu tür ihlallerin 100 sterlini aşmayan para cezalarıyla veya geminin hükümete devriyle sonuçlanabileceği belirtilmiştir.²⁸

Tüm bu gelişmeler ışığında, Eranee gemisi olayı, yalnızca bir geminin tabiiyetine ilişkin teknik bir ihtilaf değil; Osmanlı modernleşmesinin, hukuki merkezileşme politikalarının ve egemenlik anlayışının, Avrupa güçlerinin konsolosluk ayrıcalıklarıyla nasıl keskin biçimde çakıştığını gösteren tarihsel bir örnektir. Osmanlı Devleti, hukuki meşruiyetten sapmadan egemenlik haklarını savunma iradesi gösterirken; İngiltere, askeri ve hukuki üstünlük iddiasıyla kendi vatandaşlarının statüsünü Osmanlı sınırlarında bile mutlaklaştırma politikası izlemiştir.

Olayların görünür nedeninin gerisinde farklı sebepler olduğu konusunda da değerlendirmeler mevcuttur. Dini hassasiyetlerin arttığı hac mevsimi sırasında bölgeye ulaşan bazı vaizlerin olayların çıkmasına zemin hazırladığı yönünde iddialar vardır. Malabar bölgesinden gelen Moplahların dini lideri olan Syud Fuzl'un İngiliz karşıtı vaazları ile Hindistan'daki 1857 Büyük Ayaklanmasının²⁹ anlatılarını aktaran şahısların faaliyetleri, İngiliz belgelerinde olayların arka planındaki ideolojik propaganda faaliyeti olarak

²⁷ Osmanlı Devleti ile İngiliz Hindistan Naibliği arasında 19. yüzyılda imzalanan antlaşmalar, özellikle Hicaz ve Basra Körfezi gibi stratejik bölgelerde Osmanlı hükümlerlik haklarının Britanya tarafından tanındığını ortaya koymaktadır. Hac yollarının güvenliği, dini otoritelerin tanınması ve bölgesel idarenin koordinasyonu gibi hususlarda yapılan düzenlemelerde, Osmanlı'nın Mekke ve Medine üzerindeki egemenliği açık biçimde kabul edilmiştir. Bkz. Charles Umpherston Aitchison, *A Collection of Treaties, Engagements, and Sanads relating to India and Neighbouring Countries*, vols. I–XI (Calcutta: Government Printing, 1892–1898); vols. XII–XIII (Calcutta: Government Printing, 1909).

²⁸ Foreign Office, 424/18, Inclosure in No. 356. Foreign Office, *Captain Pullen to the Secretary to the Admiralty*, Inclosure in No. 356, December 14, 1858, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK).

²⁹ 1857 yılında Hindistan'da patlak veren ayaklanma, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin sömürgeci uygulamalarına karşı geniş çaplı bir direniş hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Hem Hindu hem de Müslüman sepoyların (yerli askerlerin) katıldığı bu isyan, dini hakaret algısı (özellikle domuz ve sığır yağıyla kaplı Enfield kartuşları) ile tetiklenmiş, kısa sürede Delhi başta olmak üzere Kuzey Hindistan'a yayılmıştır. Ayaklanmanın bastırılmasının ardından İngiltere, Doğu Hindistan Şirketi'ni tasfiye ederek Hindistan'ı doğrudan Kraliyet idaresi altına almıştır. Bkz. Barbara D. Metcalf and Thomas R. Metcalf, *A Concise History of Modern India*, 3rd ed. (Cambridge: Cambridge University Press, 2012), 81–85.

değerlendirilmiştir.³⁰ İngiliz konsolosluk raporlarında Hadramut kökenli bazı toplulukların saldırının hem planlayıcısı hem de uygulayıcısı olduğu bilgisine yer verilmiştir.³¹ Mekke Şerifi'nin temsilcilerine atfedilen "İslam'ı kabul etmeyen herkes öldürülmelidir" şeklindeki beyanlar ise, saldırının dini temelli bir ideolojik arka plana sahip olduğu şeklinde değerlendirilmektedir.³² Dönemin basınında yer alan bazı değerlendirmeler, olayların yalnızca yerel bir kargaşa olmadığı, aynı zamanda İslam dünyasında yükselen Batı karşıtı bir duyarlılığın tezahürü olduğu yönündedir. 1857 Ayaklanması sonrası oluşan hassas atmosferin etkisiyle, *The Nation* ve *The Spectator* gibi yayın organlarında Cidde Olayı, "İslamcılık Doğu'nun milliyetçiliğidir" şeklindeki analizlerle çerçevelenmiştir.³³

Krizin dini boyutuna eşlik eden önemli bir unsur da ekonomik gerilimlerdir. Süveyş-Cidde hattında faaliyet gösteren İngiliz koruması altındaki Hintli tüccarların ticari etkisi, geleneksel taşımacılıkla geçinen Hadramutlu Müslüman tüccarların geçim kaynaklarını tehdit etmiş; bu durum, yerel düzeyde ekonomik hoşnutsuzluğa ve Batılı şirketlerin bölgedeki etkisine yönelik tepkiye dönüşmüştür. İngiliz belgelerinde, bu tepkilerin doğrudan İngiltere'nin bölgedeki artan nüfuzuna karşı yöneldiği belirtilmektedir.³⁴ Böylece ekonomik çıkar çatışmaları ile dini duyarlılıklar birleşerek, olayların toplumsal zeminini oluşturan bir şiddet ortamı doğurmuştur.

Cidde Olayı'nın ortaya çıkışı, Eranee gemisi üzerinden şekillenen yargı yetkisi ihtilafı ve bayrak krizi, Osmanlı Devleti'nin egemenliğini tahkim etme yönündeki çabaları ile Batılı güçlerin konsolosluk ve kapitülasyon ayrıcalıklarını muhafaza etme arzusu arasında giderek derinleşen yapısal bir gerilimi açığa çıkarmıştır. Bu bağlamda olaylar, Batı ile Osmanlı arasında modern uluslararası hukukun uygulama alanları konusunda yaşanan anlaşmazlıkların ve taşra düzeyindeki toplumsal dinamiklerin nasıl iç içe geçtiğini göstermektedir. Gelişmelerin ardından başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletlerinin sergileyeceği diplomatik ve askeri tepkiler, sadece mevcut krize yönelik değil, Osmanlı Devleti'nin egemenlik alanlarına yönelik daha kapsamlı müdahale biçimlerinin işaretlerini taşıyacaktır.

³⁰ Foreign Office, The Political Agent at Aden to Captain Pullen, Aden, October 23, 1858, Inclosure 3 in No. 249, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, FO 424/18, The National Archives (UK); Foreign Office, Mr. Hammond to Sir G. Clerk, Foreign Office, November 26, 1858, No. 277, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, FO 424/18, The National Archives (UK).

³¹ Foreign Office, Consul Walne to Acting Consul-General Green, Cairo, August 17, 1858, Inclosure 1 in No. 139, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, FO 424/18, The National Archives (UK).

³² Foreign Office, M. Emerat to Namick Pasha, "Cyclops," Rade de Djeddah, June 24, 1858, Inclosure 1 in No. 78, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, FO 424/18, The National Archives (UK).

³³ Hafeez Malik, "The British-Muslim Encounter and the Jidda Massacre of 1858," *The Muslim World* 56, no. 4 (1966): 290-291.

³⁴ Foreign Office, Acting Consul-General Green to the Earl of Malmesbury, Alexandria, July 7, 1858, No. 12, (Received July 15), in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, FO 424/18, The National Archives (UK).

2. Cidde Olayına İngiltere ve Fransa'nın Tepkisi

Cidde'de meydana gelen olaylar, İngiliz ve Fransız konsoloslarının öldürülmesiyle uluslararası bir krize dönüşmüştür. Bu kriz yalnızca bir iç güvenlik meselesi değil, aynı zamanda Osmanlı taşra idaresinin zaaflarını (örneğin, kaymakamın doğrudan emir olmadan harekete geçmemesi, infaz yetkisinin merkezde toplanmış olması, yerel eşrafın korunması vb.) ve Batılı güçlerin bölgedeki çıkarlarını gözler önüne seren çok katmanlı bir diplomatik ve askerî müdahale sürecine zemin hazırlamıştır.

Olayın ardından, İngiliz ve Fransız hükümetleri Osmanlı Devleti'ne çeşitli diplomatik talepler yöneltilmişlerdir. İngiliz hükümeti adına hareket eden Cyclops savaş gemisi, Kaptan William Pullen komutasında 23 Temmuz 1858'de Cidde'ye ulaşmış ve Osmanlı yerel makamlarına bir ultiatom iletmiştir. Bu ultiatomda, konsolosların katillerinin 36 saat içerisinde cezalandırılmaması hâlinde Cidde'nin bombalanacağı belirtilmiştir. Sürenin dolmasıyla birlikte 25 Temmuz sabahı saat 03:30'da Cidde limanı ve çarşı bölgesi top atışlarıyla hedef alınmıştır.³⁵

Bu gelişme üzerine Osmanlı yönetimi harekete geçmiş ve tam yetkili temsilci sıfatıyla İsmail Paşa'yı Cidde'ye göndermiştir. Paşa'nın 2 Ağustos'ta şehre ulaşmasının ardından Pullen ile yürütülen müzakereler sonucunda, suçluların kamuya açık şekilde cezalandırılması kararlaştırılmıştır. 5 Ağustos sabahı, Cidde limanında İngiliz donanmasının gözetiminde 11 kişi idam edilmiştir. Bu infazların hem donanma mürettebatı hem de binlerce hacı tarafından izlenmesi, olayın sembolik yönünü pekiştirmiştir.³⁶

İngiltere'nin Cidde'ye yönelik müdahalesi yalnızca infazlarla sınırlı kalmamıştır. Diplomatik düzeyde de yoğun bir yazışma trafiği sürdürülmüştür. İngiltere Dışişleri Bakanı Malmesbury,³⁷ İstanbul'daki İngiliz elçisi Sir Henry Bulwer'e³⁸ gönderdiği 11 Temmuz 1858 tarihli telgrafta, Osmanlı makamlarına iletmek üzere sert bir mesaj iletmiştir. Mesajda, İngiltere ve Fransa'nın mağdur ailelere tazminat ödenmesini, katillerin derhâl cezalandırılmasını, Osmanlı bayrağının saldırıyla ilişkilendirilen gemiden kaldı-

³⁵ Foreign Office, Captain Pullen to the Secretary to the Admiralty, "Cyclops," *Suez Roads, August 12, 1858*, Inclosure 1 in No. 148, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, FO 424/18, The National Archives (UK).

³⁶ Foreign Office, Vice-Consul Calvert to Acting Consul-General Green, "Cyclops," *at Sea, off Jeddah, August 8, 1858*, Inclosure 2 in No. 138, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, FO 424/18, The National Archives (UK).

³⁷ James Howard Harris, 3rd Earl of Malmesbury (1807-1889), 1858-1859 yılları arasında İngiltere Dışişleri Bakanı olarak görev yapmış, bu dönemde Osmanlı topraklarındaki İngiliz diplomatik çıkarlarını yönlendirmiştir. Cidde Olayı sonrası Osmanlı yönetimine gönderilen resmi notaların hazırlanmasında doğrudan rol oynamıştır. Bkz. Malcolm Yapp, *The Making of the Modern Near East, 1792-1923* (London: Longman, 2014), s. 145.

³⁸ Henry Lytton Bulwer (1801-1872), 1858-1865 yılları arasında Osmanlı Devleti nezdinde İngiltere'nin büyükelçisi olarak görev yapmıştır. Tanzimat reformlarını ve Osmanlı taşrasındaki gelişmeleri yakından izlemiş, özellikle 1858 Cidde Olayı sırasında İngiliz çıkarlarını savunmak üzere etkin diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Bkz. Yapp, *a.g.e.*, 147.

rılmasını ve Kaymakam İbrahim Ağa'nın görevden alınmasını açıkça belirtmiştir. Ayrıca Osmanlı'nın yeterli ve hızlı adımlar atmaması hâlinde İngiliz donanmasının zorlayıcı müdahalede bulunabileceği ifade edilmiştir.³⁹

Osmanlı tarafından gönderilen ve Hariciye Nazırı vekili Mahmud Nedim Paşa⁴⁰ imzasını taşıyan 22 Eylül 1858 tarihli mektupta ise, Babiâli'nin yaşananları büyük bir üzüntüyle karşıladığı, suçluların cezalandırılması için gerekli adımların atıldığı ve İngiliz-Fransız dostluğu doğrultusunda diplomatik ilişkilerin sürdürülmesi arzusunda olduğu vurgulanmıştır. Bu mektuba cevaben 21 Ekim 1858 tarihinde Lord Malmesbury tarafından Osmanlı elçisi Kostaki Musurus Paşa'ya yazılan cevapta ise, Osmanlı mektubunun dostane ve uzlaştırmacı tonu memnuniyetle karşılanmış; aynı zamanda İngiltere'nin, olayın sorumlularının adalet önüne çıkarılması konusundaki beklentisi tekrarlanmıştır. Malmesbury, Cyclops'un bombardıman emrini merkezin bilgisi dışında gerçekleştirdiğini, ancak bu müdahalenin İngiliz hükümeti tarafından gerekli ve orantılı görül-
düğünü de belirtmiştir.⁴¹

Ayrıca Sir Henry Bulwer tarafından Londra'ya gönderilen 20 Temmuz 1858 tarihli raporda, İngiltere'nin Cidde olayını yalnızca yerel bir güvenlik meselesi olarak değil, Osmanlı Devleti'nin hukukî ve idarî kapasitesiyle ilgili bir test vakası olarak gördüğü aktarılmıştır. Bulwer, eğer bu süreçte Osmanlı idaresi kararlı adımlar atmazsa, İngiltere'nin kendi vatandaşlarını korumak adına ileride benzer müdahalelere daha az çekin-
ceyle yönelebileceğini dile getirmiştir.⁴²

İngiliz belgelerinde olayın başlıca sorumluları ayrıntılı şekilde listelenmiştir. Bu listede Cidde Muhtesibi Abdullah Ferrah'ın yanı sıra, Tüccar Şeyh Said Abdullah Bahreyni, Tüccar Şeyh Sadık, Tüccar Salim Sultan, Tüccar Yusuf Bin Ağa, Tüccar Ömer Bederi ve Tüccar Şeyh Amudi gibi önde gelen yerel aktörler yer almaktadır. Thoma, Sava & Co. Şirketinin kasasını yağmalayan İbrahim Sala el-Kahveyci, İbrahim Batih, İbrahim el-Lubba, Velid Abdullah el-Kunci, Halil Nehhâs, Velid Bayumi es-Seraf, Said Sismar ve Muhammed Helvani gibi şahıslar da İngiltere tarafından olaylarla doğrudan ya da dolaylı bağlantılı oldukları gerekçesiyle hedef alınmıştır.⁴³

Bu gelişmelerin ardından İngiltere Dışişleri Bakanlığı, Osmanlı hükümetinden yalnızca cezalandırma değil, aynı zamanda idari reformlar ve yapısal değişiklikler talep etmiştir. Kaymakam İbrahim Ağa'nın görevden alınması, Muhtesip Abdullah Ferrah'ın

³⁹ Foreign Office, *The Earl of Malmesbury to Sir H. Bulwer*, (Telegraphic), *Foreign Office, July 11, 1858*, No. 2, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, FO 424/18, The National Archives (UK).

⁴⁰ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, vol. 3, 921.

⁴¹ Foreign Office, *The Earl of Malmesbury to M. Musurus*, *Foreign Office, October 21, 1858*, No. 213, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, FO 424/18, The National Archives (UK).

⁴² Foreign Office, *The Earl of Malmesbury to Sir H. Bulwer*, *Foreign Office, August 23, 1858*, No. 96, [Letter], in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, FO 424/18, The National Archives (UK).

⁴³ Foreign Office, *List of Persons in the Custom-house at Jeddah, with the Kaimakam, on June 15, 1858 (4 Zulkadeh, 1274)*, *Inclosure 2 in No. 82, in Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, FO 424/18, The National Archives (UK).

mallarına el konulması ve yerel yöneticiler hakkında soruşturma açılması gibi talepler, İngiltere'nin Osmanlı bürokrasisini hedef aldığını göstermektedir.⁴⁴

Dahası, yalnızca cezai adaletin yerine getirilmesini değil, maddi ve siyasi tazminatların da karşılanmasını talep etmiştir. İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Cidde'ye para cezası uygulanmasını, liman vergilerinin iadesini ve olaydan sorumlu yerel kişilere özel yaptırımlar uygulanmasını içeren bir dizi talepte bulunmuştur.⁴⁵ Bu talepler, olayın artık sadece bir konsolosluk saldırısı olmaktan çıkarak, Osmanlı üzerindeki ekonomik ve diplomatik baskının aracı haline geldiğini göstermektedir.

İngiltere, Tanzimat'ın 'idari rasyonalite' ve 'yerel etkinlik' ilkeleri uyarınca, yerel yöneticilerin merkeze daha az bağımlı, hızlı karar alabilen yapılar hâline gelmesini beklemekteydi. Hicaz Valisi Namık Paşa'nın infaz yetkisine sahip olmadığını belirtmesi, İngiliz belgelerinde yargı gecikmesi olarak değerlendirilmiş ve bu durum Osmanlı Devleti'nin egemenlik kapasitesi açısından zafiyet olarak görülmüştür.⁴⁶

Fransa da olaylara tepki göstermiş, İngiltere'nin erken ve tek taraflı müdahalesini eleştirerek uluslararası bir soruşturma önerisinde bulunmuştur. Fransa Dışişleri Bakanı Kont Walewski, Pullen'in Fransız Komiseri beklemeden harekete geçmesini diplomatik nezakete aykırı bir tutum olarak görmüştür.⁴⁷ Fransa, olaylardan yalnızca bireylerin değil, Cidde halkının da sorumlu tutulması gerektiğini belirtmiş ve tazminat taleplerini gündeme getirmiştir.⁴⁸

Fransa'nın Osmanlı hükümetiyle yürüttüğü diplomatik yazışmalarda da bu yaklaşım açıkça görülmektedir. 18 Temmuz 1858 tarihli talimatta, Fransız temsilcilere şu görevler verilmiştir: 15 Haziran gecesi Osmanlı yetkililerinin tutumunun sıkı şekilde incelenmesi, saldırıların azmettiricileri ile faillerinin cezalandırılması ve hayatını kaybedenlerin yakınlarına derhâl maddi tazminat ödenmesi. Ayrıca Fransa, Cidde şehrinin 3.600.000 kuruş tutarında bir para cezası ile sorumlu tutulması gerektiğini belirtmiştir.

⁴⁴ Foreign Office, 424/18, Inclosure 2 in No. 82; Foreign Office, No. 104; Foreign Office, *The Earl of Malmesbury to Captain Pullen, No. 104*, August 25, 1858, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK); Foreign Office, *The Earl of Malmesbury to Sir H. Bulwer, No. 77, July 23, 1858*, [Telegram], in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK).

⁴⁵ Foreign Office, *Mr. Hammond to the Law Officers of the Crown (No. 197)*, October 12, 1858, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK); Foreign Office, *The Earl of Malmesbury to Earl Cowley (No. 200)*, October 14, 1858, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK).

⁴⁶ Foreign Office, *Sir H. Bulwer to the Earl of Malmesbury, No. 23, July 17, 1858*, [Telegram], in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK).

⁴⁷ Foreign Office, *Earl Cowley to the Earl of Malmesbury, No. 121 (Received August 28)*, August 25, 1858, Paris, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK).

⁴⁸ Foreign Office, *The Count de Jaucourt to the Earl of Malmesbury, No. 118, August 27, 1858*, [Letter], in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK).

Talimatta, Osmanlı yetkililerinin yalnızca beyanlarıyla yetinilmemesi ve olayların tüm boyutlarıyla aydınlatılması gerektiği özellikle vurgulanmıştır.⁴⁹

Fransa İmparatoru III. Napolyon'un talimatıyla, Kızıldeniz'e bazı Fransız savaş gemileri gönderilmiş, böylece olayın yalnızca Osmanlı iç güvenliği meselesi değil, aynı zamanda Avrupa kamuoyu ve uluslararası denge açısından da önem arz ettiği gösterilmiştir. Fransa, İngiltere ile birlikte hareket ederek Osmanlı Devleti'ni hem idarî hem de sembolik anlamda bir hesap vermeye zorlamış, konsoloslara yapılan saldırıların doğrudan misillemesini istemiştir.⁵⁰

Fransa'nın bu diplomatik faaliyetleri sürerken, Fransız Komiser M. Sabatier de Cidde'ye gelerek yerel Osmanlı makamlarıyla temas kurmuştur. Sabatier, İngiltere'nin tek taraflı eylemlerini dengelemek adına soruşturmaya doğrudan nezaret etmeye çalışmış; konsolosların öldürülmesine dair yerel idarenin tutumunu sorgulamış ve cezaların uygulanmasını dikkatle izlemiştir. Kaynaklarına göre Sabatier, infazların hac mevsimi öncesine denk getirilmesinin sadece adaletin yerine getirilmesi değil, aynı zamanda İslâm dünyasına yönelik güçlü bir mesaj olarak planlandığına dikkat çekmiştir. Fransa, Osmanlı Devleti'nin yalnızca bireysel cezalarla değil, idari reformlarla da bu tür olayları önleyebileceğini vurgulamıştır.⁵¹

Sonuç olarak 1858 Cidde Olayı, Osmanlı Devleti'nin taşra yönetimindeki zafiyetlerini, Tanzimat reformlarının sınırlı etkisini ve İngiltere'nin askeri-diplomatik reflekslerini bir arada ortaya koymaktadır. Olayın hac mevsimi öncesine denk gelen infazlarla doruğa çıkan bu kriz, Batılı güçlerin Osmanlı topraklarında doğrudan müdahale kapasitesini, Osmanlı taşra yönetiminin merkezle olan bağımlılığını ve uluslararası kamuoyunun Osmanlı iç işlerine müdahil olma eğilimini belgeleyen çarpıcı bir örnek olmuştur.

3. Osmanlı Devleti'nin Olaylara Yaklaşımı ve Alınan Önlemler

Cidde'de patlak veren ve 22 kişinin ölümüyle sonuçlanan olay, Osmanlı İmparatorluğu'nun iç güvenlik zaaflarını ve uluslararası baskılar karşısındaki kırılganlığını gözler önüne seren çarpıcı bir süreçtir. Tanzimat reformlarıyla birlikte merkezi idarenin taşra üzerindeki kontrolünü yeniden inşa etmeye çalıştığı bu dönemde, Cidde vakası yalnızca yerel düzeyde bir asayiş sorunu olarak değil, aynı zamanda uluslararası bir diplomatik krizin başlangıç noktası olarak değerlendirilmelidir.

1858 Cidde Vakası sırasında Hicaz Valisi Namık Paşa'nın Hac sezonundan dolayı Mekke'de bulunması,⁵² Cidde'deki idarî otoriteyi zayıflatmış ve yerel düzeyde bir yönetsel boşluğun oluşmasına neden olmuştur. Bu durum, gelişen olaylar karşısında hızlı ve etkili bir müdahaleyi engellemiş, özellikle bilgi akışındaki aksaklıklar ve yerel idarecilerin pasif tutumları, krizin derinleşerek İngiliz donanmasının müdahalesine zemin

⁴⁹ Foreign Office, 424/18, No. 118.

⁵⁰ Foreign Office, *Earl Cowley to the Earl of Malmesbury, No. 31, July 18, 1858*, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK).

⁵¹ Foreign Office, *Consul Walne to the Earl of Malmesbury, No. 370, January 14, 1859*, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK).

⁵² Akalın, a.g.e., 120.

hazırlamasına yol açmıştır.⁵³ Bu bağlamda, Topçu Miralayı Hasan Bey'in soruşturma kayıtlarında yer alan ifadeleri, Osmanlı taşra güvenlik yapılanmasının kriz anlarındaki işlem kapasitesine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Hasan Bey, olayların başladığı sırada kışlada bulunmasına rağmen, mevcut askerî unsurların dağınıklığı ve emir-komuta zincirinin işlerlik kazanmaması nedeniyle fiilî bir müdahalede bulunamamıştır. Kendi ifadesiyle, "o vakit ben asker ile fesadı def edecek kudrette değil idim"⁵⁴ sözleri, yaşanan hazırlıksızlık hâlini ve komuta zafiyetini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bu gelişmeler üzerine İngiltere'nin İstanbul'daki büyükelçisi Sir Henry Bulwer, Sadrazam Mehmet Emin Âli Paşa ile temasa geçerek durumu iletmış; Ali Paşa ise, olaydan duyulan derin üzüntüyü ifade etmiş ve suçluların cezalandırılması ile zarar görenlerin tazmin edilmesi konusunda Osmanlı Devleti'nin sorumluluk üstlenmeye hazır olduğunu bildirmiştir.⁵⁵ Bu açıklama, Babiâli'nin uluslararası kamuoyunu yatıştırmaya yönelik ilk diplomatik refleksini oluşturmuş, ancak olayın ağırlığı karşısında daha kapsamlı bir müdahale zorunlu hale gelmiştir.

Bu bağlamda Osmanlı merkezî idaresi, olayın soruşturulması ve faillerin cezalandırılması için olağanüstü yetkilerle donatılmış bir müfettiş görevlendirme kararı almış ve bu görev İsmail Paşa'ya verilmiştir.⁵⁶ Bu adım, yalnızca yerel otoriteyi tahkim etmek değil, aynı zamanda Babiâli'nin reformlarla şekillendirdiği modern hukuk anlayışının, uluslararası normlara uygun biçimde işletildiğini gösterme amacını da taşımaktadır. İsmail Paşa'ya verilen ferman, doğrudan cezalandırma yetkisi içeriyor, böylece Tanzimat reformlarının hukuki sınırlarının olağanüstü durumlarda nasıl esnetilebildiğini de ortaya koyuyordu.

İsmail Paşa, 494 Mısırlı askerle birlikte Gabbari adlı buharlı gemiyle 27 Temmuz 1858'de Süveyş'ten Cidde'ye hareket etmiş, yolculuk öncesi İskenderiye'de Mısır Valisi ile temasa geçerek gerekli askerî desteği sağlamıştır.⁵⁷ Bu süreçte, İngiliz Konsolosluğu'nun gerekli deniz taşıtını temin etme konusundaki isteksizliği, Osmanlı yönetiminin çözüm arayışını yerli özel girişimcilere yönlendirmiştir. Paşa'nın bölgeye varışıyla birlikte şehirde güvenliğin yeniden tesis edilmesi yönünde adımlar atılmış, ancak halkın

⁵³ Foreign Office, *Acting Consul-General Green to the Earl of Malmesbury, No. 11, July 6, 1858*, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18; F. O., *The Earl of Malmesbury to Earl Cowley (No. 14), July 15, 1858*, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18; F. O., *Sir H. Bulwer to the Earl of Malmesbury No. 39, July 21, 1858*, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK).

⁵⁴ Akalın, a.g.e., 236.

⁵⁵ Foreign Office, *Sir H. Bulwer to the Earl of Malmesbury, No. 8, July 13, 1858*, [Telegram], in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK).

⁵⁶ Foreign Office, *The Grand Vizier to Fuad Pasha, September 8, 1858* [4 Zilhicce 1274], telegram, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, Inclosure in No. 18, The National Archives (UK).

⁵⁷ Foreign Office, *Acting Consul-General Green to the Earl of Malmesbury, No. 82 (Received August 9), July 29, 1858, Alexandria*, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK).

büyük kısmının bombardıman sonrası şehri terk etmiş olması, asayişin sağlanmasını güçleştirmiştir.

Babıâli bu süreçte dikkatli bir diplomatik denge gözetmeye çalışmış, Ali Paşa İngiltere'nin dostane niyetlerine vurgu yaparken, diğer Avrupa devletlerinin benzer taleplerle sürece dâhil olmasını engelleyecek bir diplomatik söylem benimsemiştir.⁵⁸ Böylece Osmanlı Devleti, bir yandan saldırganlara karşı güçlü bir cezalandırma politikası yürütürken, öte yandan bu tepkilerin uluslararası arenada emsal teşkil etmesini engelleyecek şekilde dengeli ve kontrollü bir diplomasi geliştirmiştir.

3. 1. Suçluların Cezalandırılması ve Tazminat Meselesi

Cidde olaylarının ardından hem İngiliz hem de Fransız diplomatik çevreleri Osmanlı Devleti'nden yalnızca bir özür beyanı değil, aynı zamanda cezai adaletin açık ve caydırıcı şekilde uygulanmasını beklemiştir. Suçluların yargılanmasının yanı sıra, olayların meydana gelmesinde ihmal ya da sorumsuzluk gösteren Osmanlı yerel yetkililerinin de cezalandırılması talep edilmiştir. Özellikle İngiliz belgelerinde, suçun yalnızca bireysel bir girişim olmadığı, sistematik bir zafiyetin sonucu olduğu vurgulanarak, adaletin tesisi için üst düzey Osmanlı memurlarının da soruşturma kapsamına alınması gerektiği açıkça ifade edilmiştir.⁵⁹

Bu beklentiler karşısında Osmanlı merkezi idaresi hızlı bir refleks göstermiş, olayın diplomatik boyut kazanarak bir uluslararası kriz haline gelmesini engellemek amacıyla, kapsamlı bir yargı süreci başlatmıştır. Hariciye Nazırı Vekili Mahmud Paşa'nın 17 Temmuz 1858 tarihli yazısında, Sadrazamlık makamının olayları derin bir üzüntüyle karşıladığı, suçluların derhal cezalandırılması için Sultan'ın doğrudan bir emir yayımladığı belirtilmiştir. İsmail Paşa'ya gönderilen talimat ile yargılamaların hızla gerçekleştirilmesi ve infazların kamuoyu önünde yapılması istenmiştir.⁶⁰ Bu durum, Babıâli'nin Batılı güçlere yönelik diplomatik bir güven inşa etme ve kendi idari kapasitesini gösterme arzusunu da yansıtmaktadır.

Ferik İsmail Paşa'nın Cidde'ye ulaşmasının ardından adli süreç derhal başlatılmış; Mekke Meclisi'nin yanı sıra yerel ulemanın da katılımıyla kapsamlı bir soruşturma yürütülmüştür. Olaylara doğrudan karıştığı tespit edilen 11 kişi hakkında idam cezası verilmiş ve bu cezalar, 6 Ağustos 1858'de kamuya açık biçimde infaz edilmiştir. İnfazlar, Mekke Reisü'l-İmamı, Cidde Kaymakamı, bölgenin ileri gelenleri ile İngiliz ve Fransız komiserlerinin gözetiminde gerçekleştirilmiştir.⁶¹ İnfazların ardından Osmanlı, İngiliz ve Fransız bayraklarının birlikte çekilmesi ve 21 pare top atışıyla yapılan resmî selam,

⁵⁸ Foreign Office, *Sir H. Bulwer to the Earl of Malmesbury, No. 102, August 23, 1858*, [Telegram], in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK).

⁵⁹ Foreign Office, *Earl Cowley to the Earl of Malmesbury, No. 63, July 29, 1858*, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK).

⁶⁰ Foreign Office, *Sir H. Bulwer to Mahmoud Pasha, Inclosure 1 in No. 61, July 15, 1858*, Therapia, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK).

⁶¹ Foreign Office, *Ismail Pasha to the Grand Vizier, Inclosure 2 in No. 193, September 21, 1858* [27 Zilhicce 1274], translated from French, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK).

Osmanlı'nın diplomatik zeminde güven tazeleme arzusunun sembolik bir ifadesi olmuştur.

Ancak adaletin yerine getirilmesine yönelik bu dikkatli sürece rağmen, infazların ardından gelişen süreç, merkez ile taşra arasındaki yönetsel ilişkilerin ne denli kırılgan olduğunu da gözler önüne sermiştir. İsmail Paşa'nın bazı tutukluları Cidde'ye geri göndermeyi reddetmesi ve yeniden bölgeye dönmeyi kabul etmemesi, İngiliz yetkililer tarafından diplomatik bir direnç olarak yorumlanmış; Sadrazam'ın doğrudan müdahaleleriyle Paşa görevden alınarak yerine Seyid Paşa atanmıştır.⁶² Bu gelişme, Babıâli'nin kendi atadığı müfettişin bireysel tutumlarını diplomatik kriz yaratmadan dengelemek için gösterdiği çabanın bir yansımasıdır.

Olay sonrası Osmanlı, Fransız ve İngiliz temsilcilerinden oluşan çok uluslu bir soruşturma komisyonu kurulmuş ve 1 Ocak 1859 tarihli raporlarıyla suçluların sınıflandırıldığı, ayrı ayrı kategorilere ayrıldığı bir değerlendirme ortaya konmuştur. Bu rapora göre, olayların doğrudan faili olarak değerlendirilen Abdullah el Muhtesip, Seyyid el Amudi ve Cidde Kaymakamı İbrahim Ağa idam cezasına çarptırılmıştır. Yardım edenler için müebbet hapis, görevini ihmal eden kamu görevlileri için ise görevden alma ve ceza talep edilmiştir.⁶³

Ancak bu cezaların uygulanması, taşra idaresindeki direnç, merkez-taşra ilişkilerindeki irade boşluğu ve özellikle Hicaz Valisi Namık Paşa'nın dirençli tutumu nedeniyle gecikmiş ve sorunlu bir sürece evrilmiştir. Komisyon raporlarında Namık Paşa'nın suçluları koruduğu, yargılamaları geciktirdiği ve olaylardan sorumlu kişileri yargılamayı reddettiği yönünde sert eleştiriler yer almıştır.⁶⁴ Bu durum, Tanzimat sonrası Osmanlı adalet reformlarının uygulamadaki sınırlarını ve taşra yöneticilerinin merkezi otoriteye karşı zaman zaman nasıl direniş gösterebildiğini gözler önüne sermiştir. Tanzimat reformları, merkezileşme ve rasyonelleştirme amacıyla başlatılmış olmasına rağmen, taşradaki uygulamaları çoğu zaman bu hedeflerin gerisinde kalmıştır. Özellikle vilayet nizamnameleriyle getirilen yeni idarî yapı, teoride merkezî otoritenin taşraya nüfuzunu artırmayı amaçlasa da, yerel güç dengeleri, toplumsal yapılar ve bürokratik donanım yetersizlikleri reformların etkinliğini sınırlamıştır.⁶⁵

Komisyon tarafından önerilen cezalar, başta Namık Paşa tarafından uygulanmaktan kaçınılmış, ancak özellikle Fransız Komiser M. Sabatier'nin deniz kuvvetleri aracılığıyla uyguladığı baskı ve infaz tehdidi sonrasında yerine getirilmiştir. 12 Ocak 1859

⁶² Foreign Office, *Sir H. Bulwer to the Earl of Malmesbury*, No. 233, October 27, 1858, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK).

⁶³ Foreign Office, *Consul Walne to the Earl of Malmesbury*, No. 350 (Received January 21), January 2, 1859, Jeddah, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK).

⁶⁴ Foreign Office, 424/18, No. 370.

⁶⁵ Davut Hut, *Musul Vilayeti'nin İdarî, İktisadî ve Sosyal Yapısı (1864–1909)* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2006), 105.

tarihinde, Abdullah el Muhtesip ve Seyyid el Amudi, kamuoyunun gözü önünde, güm-rük binasının önündeki meydana idam edilmiştir.⁶⁶

Yargı süreci çerçevesinde toplam 16 kişinin tutuklandığı, bunlardan 11'inin doğ-rudan olaylarla ilişkili oldukları gerekçesiyle idam edildiği İngiliz belgelerinde belirtil-mektedir. İdam edilenler arasında İngiliz Konsolos Yardımcısı Page'in öldürülmesin-den sorumlu tutulan tüccar Selim Bakardes, kahveci Süleyman, Sarraf Mehmet Bey ve çeşitli denizci, liman işçisi ve zanaatkarlar yer almaktadır. Dört kişi ise doğrudan öldürme eylemine katılmamakla birlikte, taş ve sopa kullanarak şiddet olaylarında yer al-dıkları gerekçesiyle "hafif suç" kapsamında değerlendirilmiş ve İstanbul'a sevk edil-miştir. Tutuklulardan biri olan Ali Tooky ise yargılamayı beklerken cezaevinde hayatını kaybetmiştir.⁶⁷

Süreç boyunca dikkat çeken bir diğer husus da, Moplahların⁶⁸ dini lideri Seyyid Fuzl'un durumudur. İngiltere, Hindistan'dan gelen hacılarla irtibat halindeki bu kişinin sınır dışı edilmesini talep etmiş; Osmanlı ise antlaşmalar gereğince bu talebi reddetmiş ve kişinin olaylarla bağlantısına dair herhangi bir delil olmadığını belirtmiştir.⁶⁹ Ayrıca bazı etkili yerel unsurların -özellikle Hadrami⁷⁰ kökenli şahısların- yargı sürecinden muaf bırakılması, İngiliz tarafında ciddi bir rahatsızlık yaratmıştır. Osmanlı'nın bu grupları doğrudan cezalandırmaktan imtina etmesi, yerel iktidar dengelerine dayalı bir pragmatizmi yansıtmakta; merkezî otoritenin liman şehirlerinde nasıl sınırlı bir denetim gücüne sahip olduğunu göstermektedir.⁷¹

Cidde Vakası'nın bir diğer temel boyutu ise, olaylar sırasında zarar gören kişilere ve temsilciliklere yönelik tazminat ödemelerinin gerçekleştirilmesi olmuştur. Bu talepler, yalnızca bireysel zararların telafisini değil, aynı zamanda Osmanlı'nın mali yüküm-lülüklerini yerine getirme kapasitesini sorgulayan bir diplomatik baskı aracına dönüş-müştür.

⁶⁶ Foreign Office, *The Secretary to the Admiralty to Mr. Hammond, No. 369*, February 2, 1859, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK).

⁶⁷ Foreign Office, 424/18, inclosure 2 in No. 138.

⁶⁸ Moplahlar (veya Mappila/Mapilla), Hindistan'ın Malabar sahilinde (günümüz Kerala bölgesi) yaşayan, tarihsel olarak Arap tüccarların yerli halkla evlenmesi sonucu ortaya çıkan Müslüman bir topluluktur. 19. yüzyıl boyunca İngiliz sömürge yönetimine karşı çeşitli isyanlarda (özellikle 1836-1921 arasında) yer almışlardır. Osmanlı Halifeliği ile kurdukları sembolik bağ ve pan-Islamist eğilimleri nedeniyle İngiliz yetkililer tarafından dikkatle izlenmiş; özellikle hac ibadeti ve Osmanlı topraklarıyla kurdukları ilişkiler güvenlik riski olarak değerlendirilmiştir. Bkz. Stephen F. Dale, *Islamic Society on the South Asian Frontier: The Mappilas of Malabar, 1498-1922* (Oxford: Clarendon Press, 1980), 125-140.

⁶⁹ Foreign Office, *Consul Walne to the Earl of Malmesbury, No. 334* (Received January 15, 1859), December 24, 1858, Jeddah, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK).

⁷⁰ Hadramiler, Yemen'in güneydoğusundaki Hadramut bölgesinden gelen, 19. yüzyılda Osmanlı Hicaz'ında ticaret, dini temsil ve yerel yönetim yapılarında etkili olan Arap kökenli topluluktur. Sufi geleneklere ve Şeriflik soyluluğuna dayanan prestijleri nedeniyle Mekke ve Cidde gibi kentlerde hem ekonomik hem de toplumsal nüfuzla sahip olmuşlardır. Freitag, *a.g.e.*, 74.

⁷¹ Foreign Office, *Consul Walne to the Earl of Malmesbury, No. 374*, January 19, 1859, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK).

Bu çerçevede Babıâli, İngiliz ve Fransız hükümetlerinin taleplerini karşılamak amacıyla bir dizi düzenleme yapmıştır. Hariciye Nazırı vekili Mahmud Paşa'nın 18 Ağustos 1858 tarihli yazısında, Fransız ve İngiliz konsoloslarının ailelerine ömür boyu maaş bağlandığı, bu sürecin "gecikmeden" ve "kendiliğinden" başlatıldığı belirtilmiştir.⁷² Bu girişim hem insani kaygılarla hem de uluslararası meşruiyet sağlama amacıyla şekillendirilmiştir. Özellikle İngiliz Konsolos Yardımcısı Stephen Page'in küçük kızına yapılacak ödeme konusunda hukuki işlemlerin dikkatle yürütülmesi talep edilmiş, vasiyet belgesi, miras durumu ve biyolojik bağ gibi detayların araştırılması istenmiştir.⁷³

Tazminat talepleri yalnızca konsolosluklara yönelik değil, aynı zamanda ticari zarara uğrayan şahıs ve şirketlere de yöneltilmiştir.⁷⁴ Ticari zararların belgelenmesi ve uluslararası komisyonlar tarafından belirlenen tazminat miktarlarının ödenmesi süreci, bu bağlamda önemli bir yer tutmuştur. Bunlar arasında en dikkat çekici olanlardan biri, İngiliz vatandaşı Donca Paleologo'nun yönettiği firmanın başvurusudur. Paleologo'nun sahibi olduğu şirketin Cidde'deki şubesinde yaşanan tahribat sonrasında, Osmanlı makamları tarafından tazminat ödemesi yapılması gündeme gelmiş; ilgili başvurular çerçevesinde firma ortaklarının vatandaşlık statüsü, zarar miktarı ve olayların gelişim süreci detaylı biçimde sorgulanmıştır.⁷⁵

Tazminat sürecinin hukuki çerçevesi, uluslararası denetimi kurumsallaştıran düzenlemelerle şekillendirilmiştir. İngiliz Komiseri Walne, ödenecek tazminatın sorumluların mal varlıklarından karşılanmasını savunmuş ve bu doğrultuda çeşitli öneriler sunmuştur.⁷⁶ Komisyon tarafından kaleme alınan anlaşmanın beşinci maddesi uyarınca, Cidde halkı yaşanan hadiseler sebebiyle "kolektif sorumluluk" ilkesi temelinde sorumlu tutulmuş; öngörülen 3.000.000 frank tutarındaki tazminatın miktarı ile dağıtım usulünün Osmanlı, İngiliz ve Fransız temsilcilerinden oluşacak bir heyet tarafından belirlenmesi kararlaştırılmıştır.⁷⁷

Anlaşmanın altıncı maddesi ise, olaydan doğrudan etkilenen kişilerin ailelerine yapılacak ödemelerin ilgili devletlerin tek taraflı inisiyatifine bırakılmasını öngörmüştür.

⁷² Foreign Office, *Mahmoud Pasha to M. Musurus, No. 143 (Communicated to the Earl of Malmesbury by M. Musurus, September 4)*, August 18, 1858, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK).

⁷³ Foreign Office, *Sir H. Bulwer to Lord J. Russell, No. 431*, July 19, 1859, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK).

⁷⁴ Foreign Office, *Consul Walne to the Earl of Malmesbury, No. 395*, March 16, 1859, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK).

⁷⁵ Foreign Office, *Messrs. Sale, Worthington, & Shipman to the Earl of Malmesbury, No. 19*, July 16, 1858, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK); Foreign Office, *Mr. Hammond to Messrs. Sale, Worthington, and Shipman, No. 40*, July 22, 1858, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK).

⁷⁶ Foreign Office, *Earl Cowley to Lord J. Russell, No. 432*, August 11, 1859, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK).

⁷⁷ Foreign Office, *Earl Cowley to the Earl of Malmesbury, No. 151 (Received September 7)*, September 6, 1858, Paris, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK).

Bu kapsamda, Sultan Abdülmecid'in talimatıyla Bayan Page'e yıllık 430 sterlin ve anesi Bayan McLean'e 50 sterlin olmak üzere toplamda 480 sterlin bağışlanması, tazminat meselesinin aynı zamanda kişisel düzlemde ele alındığını göstermektedir.⁷⁸ Bu gelişme, bireysel hakların ve taleplerin 19. yüzyıl diplomatik pratiğinde artan önemine işaret etmektedir.⁷⁹

Tazminatın belirlenmesi ve tahsiline ilişkin süreç, yalnızca bireysel ödemeleri değil, şehir genelinde uygulanacak olağanüstü vergi düzenlemelerini de kapsamıştır. Bu çerçevede, Sadrazamlık tarafından Seyid Paşa'ya 6 Şubat 1859 tarihli bir talimat gönderilmiş; Mekke Şerifi Şerif Abdullah Paşa ve Cidde Kaymakamı İbrahim Ağa ile iş birliği içinde, halkın mali gücüne uygun bir ödeme sisteminin belirlenmesi istenmiştir. Ödemelerin tek seferde ya da taksitler halinde yapılması öngörülmüş, böylece halk gelir durumuna göre vergilendirilmiştir.⁸⁰

Ancak bu uygulama, Fransız ve İngiliz temsilciler ile Osmanlı yetkilileri arasında ciddi fikir ayrılıklarına neden olmuş; tazminatın hem tutarı hem de tahsil yöntemine dair meseleler sıklıkla İstanbul'daki merkezî makamlara havale edilmiştir.⁸¹ Bu durum, tazminat sürecinin yalnızca yerel bir güvenlik ya da idare meselesi değil, aynı zamanda diplomatik düzeyde bir müzakere ve yetki paylaşımı sorunu olarak da ele alındığını göstermektedir.

Bu süreçte, yalnızca İngiltere ve Fransa değil, Avusturya da zarar gören tebaası adına İngiliz komiseri aracılığıyla Osmanlı'dan tazminat talebinde bulunmuştur.⁸² Tazminat sorunu, Batılı güçlerin yalnızca diplomatik güvenlik talepleriyle değil, ekonomik düzeydeki kayıpların telafisi konusunda da doğrudan müdahil olduklarını ortaya koymuş; Osmanlı maliyesinin egemenliği, uluslararası denetim altında yeniden şekillenmiştir.

1858 Cidde Olayı sonrasında yürütülen adli ve mali süreçler, Osmanlı Devleti'nin Batılı güçler karşısında yalnızca askeri ya da siyasi değil, hukuki ve ekonomik düzeyde de zorlayıcı bir diplomatik denge siyaseti izlemek zorunda kaldığını göstermektedir. Suçluların cezalandırılması, Batılı gözetmenlerin müdahalesiyle şekillenirken; tazminat

⁷⁸ Foreign Office, *Memorial of Mary McLean, Widow of Liverpool, July 20, 1858*, [Petition], in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, Inclosure in No. 41, The National Archives (UK).

⁷⁹ Ortalama perakende fiyat endeksine (RPI) göre yapılan hesaplamalarda 1858 yılında 1 sterlinin 2025 yılı itibarıyla yaklaşık 125 sterline karşılık geldiği öngörülmektedir. Buna göre toplam 480 sterlin, yaklaşık 60.000 £ (yaklaşık 76.000 USD) değerindedir. Öte yandan, dönem ortalamasında bir işçinin yıllık maaşının yaklaşık 30-40 sterlin olduğu göz önüne alındığında bu miktar, 12-16 yıllık maaşa eşdeğerdir. Bkz. "MeasuringWorth," *Relative Value of British Pounds*, <https://www.measuringworth.com> (erişim 24 Haziran 2025).

⁸⁰ Foreign Office, *Sir H. Bulwer to the Earl of Malmesbury*, No. 380, February 9, 1859, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK).

⁸¹ Foreign Office, 424/18, No. 395.

⁸² Foreign Office, *Lord A. Loftus to the Earl of Malmesbury*, No. 256 (Received November 22), November 16, 1858, Vienna, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK).

ödemeleri, Osmanlı maliyesinin Batı denetiminde bir araç hâline gelmesine neden olmuştur.⁸³ Böylece, Cidde olayı bir güvenlik krizi olmaktan çıkıp, 19. yüzyıl Osmanlı diplomasi tarihinde uluslararası vesayet sisteminin nüfuz alanına işaret eden bir kırılma anı hâline gelmiştir.

4. 1858 Cidde Olayının Şam, Halep, Lazkiye ve Mısır'daki Yansımaları

Cidde'de meydana gelen ve çok sayıda Hristiyan'ın yaşamını yitirmesiyle sonuçlanan hadise, Osmanlı İmparatorluğu'nun yalnızca merkezî idaresini değil, aynı zamanda taşra düzeyindeki yönetsel yapısını da derinden etkileyen kritik bir kırılma anına işaret etmektedir. Olayın hemen ardından İngiltere donanmasına ait Cyclops savaş gemisinin Cidde limanını topa tutması, eş zamanlı olarak Babîâlî'ye yöneltilen cezai nite-likteki diplomatik talepler ve Batılı konsoloslukların yerel Osmanlı makamları üzerin-deki yoğun baskısı, Tanzimat sonrası dönemde taşra idaresinin güvenlik yapısını, idari kapasitesini ve toplumsal kırılma noktalarını tüm açıklığıyla gözler önüne sermiştir.

Cidde'deki gelişmelerin Osmanlı taşrasında nasıl yankı bulduğunu ortaya koyan ilk belgelerden biri, İngiltere'nin Şam Konsolosu James Brant'ın 28 Ağustos 1858 ta-rihli raporudur.⁸⁴ Brant, Cidde'nin bombalanmasının ardından Şam'daki Müslüman nü-fusun öfke değil, daha çok derin bir depresyon hâli içinde olduğunu belirtir. Yerel yö-neticilerin olayın vuku bulduğunu inkâr etme çabası, bilgi akışını engellemeye yetme-miş; haberin şehir geneline hızla yayılması karşısında merkezî otoritenin yetersizliği açığa çıkmıştır. Brant'a göre vali ve müşir kamu üzerindeki kontrolünü yitirmiştir, as-keri birliklerin sadakati ise şüphelidir. Bu değerlendirme, geçici bir idari zaafiyetin öte-sinde, Tanzimat reformlarının taşradaki kurumsal karşılığının ne denli zayıf olduğunu göstermektedir.

Aynı konsolosun Bludân'dan (*Bloudan*) gönderdiği bir diğer rapor,⁸⁵ yerel halkın Fransızlara karşı ilgisiz kaldığını, buna karşın İngilizlere karşı daha olumlu bir tutum sergilediğini kaydeder. Ancak raporun daha dikkat çekici kısmı, halk arasında “kâfir temizliği” söylemlerini benimseyen radikal eğilimli grupların bulunduğu işaret etme-sidir. Bu tür söylemler, Tanzimat reformlarının hukuki eşitlik ve cemaatler arası adalet temelli dönüşümüne karşılık, taşrada etnik ve dini kimlik temelli dayanışmalar üzerin-den şekillenen tepkisel toplumsal reflekslerin giderek güç kazandığını ortaya koymak-tadır.

Cidde krizinin etkileri yalnızca Arap vilayetleriyle sınırlı kalmamış, Mısır eyale-tinde özellikle Süveyş gibi stratejik geçiş bölgelerinde de farklı biçimlerde kendini gös-

⁸³ Elmas Yıldız Hanedar, Avni Hanedar ve Ferdi Çelikay, *Effects of Reforms and Supervisory Organizations: Evidence from the Ottoman Empire and the İstanbul Bourse*, EHES Working Paper No. 112 (European Historical Economics Society, April 2017), 1-24.

⁸⁴ Foreign Office, *Consul Brant to the Earl of Malmesbury*, No. 158 (Received September 15), August 28, 1858, Bludan of Damascus, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK).

⁸⁵ Foreign Office, *The Earl of Malmesbury to Captain Pullen*, No. 191, October 6, 1858, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK).

termiştir. Avrupalı nüfusun yoğunlukta olduğu bu merkezlerde, İngiliz ve Fransız temsilciler yerel yöneticileri olası kargaşalara karşı önlem almaya çağırmışlardır. Mısır Valisi, kamu düzeninin bozulmadığını rapor etse de, polis teşkilatının alarına geçirilmesi, garnizonların takviye edilmesi ve Süveyş limanına yeni birliklerin gönderilmesi gibi somut tedbirler alınmıştır. Cyclops gemisinin Süveyş'te kalmasının talep edilmesi ve dört topla donatılmış Lady Canning adlı savaş gemisinin limanda konuşlandırılması,⁸⁶ Osmanlı taşra limanlarında kamu güvenliğinin giderek Batılı aktörler tarafından tesis edilmeye başlandığını göstermektedir. Bu tablo, Tanzimat reformlarının hedeflediği merkezî idare modelinin pratikte uluslararası müdahalelere açık bir güvenlik yapısına dönüştüğünü ortaya koymaktadır.

Halep'ten gelen bilgiler de taşradaki idari kontrolün kırılğan yapısını destekler niteliktedir. İngiliz Konsolosu J. H. Skene'in 2 Eylül 1858 tarihli raporları,⁸⁷ Cidde'deki infazların şehir merkezinde dini fanatizmi bastırıcı bir etki doğurduğunu belirtirken, kırsal bölgelerde durumun çok daha istikrarsız olduğunu ortaya koymaktadır. Skene, Halep Vilayeti sınırlarındaki Kürt, Türkmen ve Arap aşiretlerinin yolları kestiklerini, kervanlara saldırdıklarını ve Osmanlı idaresinin bu gelişmelere karşı pasif kaldığını bildirmektedir. Bu durum, taşrada güvenliğin devlet eliyle değil, yerel güç dengeleri tarafından sağlandığını ve devlet otoritesinin aşiretler karşısında etkisiz kaldığını göstermektedir. Skene, söz konusu hareketliliği doğrudan bir isyan olarak değil, merkezî otoriteye duyulan hoşnutsuzluğun ekonomik bir dışavurumu, yani yağma biçiminde tezahür eden bir tür tepkisellik olarak yorumlamaktadır. 1856 Halep ve Nablus olayları⁸⁸ ile 1860 Suriye Olayları, Osmanlı'nın taşradaki kontrolünün zayıflığını, Tanzimat'ın yerel düzeydeki sınırlı etkisini ve Avrupa devletlerinin "hamilik" gerekçesiyle Osmanlı iç işlerine doğrudan müdahalede bulunabileceğini göstermesi açısından kritik bir dönüm noktasıdır.⁸⁹

Cidde olaylarının Osmanlı taşrasındaki dinî gerilimleri nasıl tetiklediğine dair dikkat çekici bir diğer belge, Lazkiye'de görevli Konsolos Yardımcısı Grierson'un 29 Eylül 1858 tarihli raporudur.⁹⁰ Grierson, bölgede yaşayan Müslüman nüfusun Hristiyanlara karşı "çok güçlü bir fanatik duygu" taşıdığını ve bu duygunun kolaylıkla şiddete dönüşebileceğini ifade etmektedir. Konsolosun değerlendirmesi, yalnızca yerel halkın ruh hâlini değil, aynı zamanda Osmanlı idaresinin bu tür gelişmeleri engelleyebilme kapasitesine yönelik bir şüpheyi de barındırır. Grierson'a göre, Cidde'deki saldırılar sonrası verilen cezaların infaz şekli, taşrada caydırıcılığın artırılması açısından önemli

⁸⁶ Foreign Office, *Acting Consul-General Green to the Earl of Malmesbury*, No. 26, July 10, 1858, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK).

⁸⁷ Foreign Office, *Consul Skene to the Earl of Malmesbury*, No. 179, September 2, 1858, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK).

⁸⁸ Ufuk Gülsoy, "1856 Halep ve Nablus Olayları," *Tarih İncelemeleri Dergisi* 9, no. 1 (1994): 282.

⁸⁹ Fatma Uygur, "Fransız Diplomatik Arşivlerine Göre Suriye Olayları (1860)," *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16, no. 3 (2018): 183.

⁹⁰ Foreign Office, *Consul Skene to the Earl of Malmesbury*, No. 231, October 16, 1858, in *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858*, F.O. 424/18, The National Archives (UK).

bir örnek teşkil etmiştir. Bu gözlem, Tanzimat sonrası dönemde kamu düzeninin yalnızca merkezî düzenlemelerle değil, aynı zamanda görünür ve sembolik ceza pratikleriyle sürdürülmeye çalışıldığını göstermektedir. Olayın ardından ortaya çıkan taşra tepkileri, yalnızca Babıâli'nin diplomatik meşruiyetini değil, aynı zamanda imparatorluğun farklı bölgelerinde merkezî otoritenin dayandığı idari, askeri ve toplumsal yapıların sınırlarını da gözler önüne sermiştir.

Sonuç

1858'de Cidde'de meydana gelen hadiseler, Osmanlı taşra idaresinin Tanzimat reformları sonrasında karşı karşıya kaldığı idari, hukuki ve diplomatik sınamaların çarpıcı bir örneğini teşkil etmektedir. Olayın merkezinde yer alan Eranee gemisine ilişkin mülkiyet ve bayrak ihtilafı, görünüşte hukuki bir mesele gibi görünse de, gerçekte Osmanlı egemenlik uygulamaları ile kapitülasyon rejimi arasındaki yapısal çelişkileri gün yüzüne çıkarmıştır. İngiltere ve Fransa gibi büyük Avrupa güçleri, yalnızca konsoloslarının can güvenliğini temin etmekle yetinmemiş; aynı zamanda bu olayı, Osmanlı idari sistemini uluslararası hukuk ve diplomasi ekseninde yeniden şekillendirme fırsatı olarak değerlendirmiştir.

Hadiselerin gelişim süreci, merkezî otoritenin taşradaki sınırlı etkinliğini ve yerel yöneticilerin kriz karşısında etkili bir refleks gösteremediğini ortaya koymuştur. Hicaz Valisi Namık Paşa'nın yokluğunda, şehirdeki askeri ve idari aktörlerin yetersiz müdahaleleri, konsoloslukların güvenliğini temin edememiştir. Olayın ardından gerçekleştirilen infazlar ve ödenen tazminatlar, Osmanlı Devleti'nin iç işleyişine yönelik Batılı müdahalelerin kurumsallaşmakta olduğunu ve devletin egemenlik yetkilerinin uluslararası denetim altında icra edildiğini göstermektedir.

İngiltere'nin konsolosluk mahkemeleri aracılığıyla Osmanlı topraklarında yargı yetkisi talep etmesi, gemilere el koyma uygulamaları ve Osmanlı bayrağının indirilerek yerine İngiliz bayrağının çekilmesi, sadece sembolik bir müdahale değil; aynı zamanda emperyal hukukun, Osmanlı Devleti üzerindeki egemenlik sınırlarını yeniden tanımladığı bir dönemin göstergesidir. Buna karşılık, Osmanlı idaresi Namık Paşa'nın şahsında hukuki meşruiyet çerçevesinde bir direnç sergilemiş; bu da devletler arası eşitlik ilkesine dayanan bir hukukî pozisyonu temsil etmiştir. Ancak uluslararası güç dengeleri, bu tutumun etkisini sınırlı kılmıştır.

Olay sonrasında infazların hac mevsimi öncesinde gerçekleştirilmesi, yalnızca kamu güvenliğini sağlama çabası değil; aynı zamanda hem Batı kamuoyuna hem de İslam dünyasına yönelik bir istikrar ve meşruiyet mesajı olarak değerlendirilebilir. İngiliz ve Fransız temsilcilerin yargı süreçlerine doğrudan müdahil olmaları, Tanzimat'ın hedeflediği hukukî merkezileştirmenin taşrada ancak uluslararası gözetimle sürdürülebileceğini göstermiştir. Bu durum, reformların taşra koşullarıyla ne denli uyumlu olduğuna dair önemli bir sorgulamayı da beraberinde getirmiştir.

Tazminat ödemeleri ise, yalnızca bireysel zararların telafisi değil; aynı zamanda Osmanlı maliyesinin Batılı denetim mekanizmalarına daha fazla açık hale gelmesini

sağlamıştır. Karma komisyonlar eliyle belirlenen tazminat meblağları, Babıâli'nin yalnızca infazları yerine getiren değil, aynı zamanda Batılı normlara göre hareket eden bir idari aktör haline dönüşmesine yol açmıştır. Böylece, uluslararası gözetimin kalıcı bir unsur olarak Osmanlı iç işleyişine entegre olduğu bir dönem başlamıştır.

Ayrıca olayın taşradaki yansımaları, Tanzimat reformlarının toplumsal düzeyde ne denli sınırlı bir karşılık bulduğunu ortaya koymuştur. Şam, Halep, Lazkiye ve Süveyş gibi vilayetlerde yaşanan huzursuzluklar, reformların halk nezdinde şüpheyile karşılandığını ve Batı karşıtı eğilimlerin güçlendiğini göstermektedir. Bu durum, merkezî otoritenin taşrada kalıcı bir meşruiyet inşa etmesini zorlaştırmış ve yabancı müdahalelere açık bir yönetsel yapı oluşturmuştur.

Cidde Olayı, ekonomik rekabetin diplomatik krizlerle nasıl iç içe geçebileceğini de gösteren bir örnek teşkil etmektedir. Görünürdeki hukuki ihtilafın ardında, dönemin İngiliz konsolosunun aynı zamanda önemli bir tüccar olarak yerel pazarda rekabete girmesi gibi yapısal dinamikler yer almaktadır. Konsolosun siyasi yetkilerini ekonomik çıkarlarıyla birleştirmesi, yerel aktörler nezdinde hoşnutsuzluk yaratmış; saldırıların hedeflerinden birinin Toma Sava şirketine ait ticari kayıtların imhası olması, ekonomik saiklerin etkisini gözler önüne sermiştir.

Sonuç itibarıyla, 1858 Cidde Olayı yalnızca bir güvenlik krizi değil; Tanzimat sonrası Osmanlı taşra idaresinin sınırlarını, Batılı güçlerin müdahale biçimlerini ve ekonomik çıkar çatışmalarının diplomatik alana yansımalarını analiz etmek için önemli bir örnek sunmaktadır. Hadise, Osmanlı Devleti'nin uluslararası sistemde egemenliğini yeniden tanımlama çabalarının; içsel yapısal zaafılar, dış baskılar ve reform dinamikleri ile nasıl kesiştiğini göstermesi bakımından tarihsel bir dönüm noktası niteliğindedir.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarından bilimsel etik ilke ve kurallarına uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, çalışmanın Committee on Publication Ethics (COPE)' in tüm şartlarını ve koşullarını kabul ederek etik görev ve sorumluluklara riayet ettiğimi beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmayla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Declaration

I declare that this study is original; that I have acted by the principles and rules of scientific ethics at all stages of the study, including preparation, data collection, analysis, and presentation of information; that I have cited sources for all data and information not obtained within the scope of this study and included these sources in the bibliography; that I have not made any changes in the data used, and that I comply with ethical duties and responsibilities by accepting all the terms and conditions of the Committee on Publication Ethics (COPE). I hereby declare that if a situation contrary to my statement regarding the study is detected, I agree to all moral and legal consequences that may arise.

Kaynakça

British Foreign Office. *Papers Relating to the Outbreak at Jeddah in June 1858. F.O. 424/18. Confidential. Printed for the use of the Foreign Office, December 31, 1859. The National Archives (UK).*

Foreign Office, 424/18, No. 2. Foreign Office, 424/18, No. 8. Foreign Office, 424/18, No. 11; Inclosure 2 in No. 11. Foreign Office, 424/18, No. 12. Foreign Office, 424/18, No. 14. Foreign Office, 424/18, inclosure in No. 18. Foreign Office, 424/18, No. 19. Foreign Office, 424/18, No. 23. Foreign Office, 424/18, No. 26. Foreign Office, 424/18, No. 31. Foreign Office, 424/18, No. 39. Foreign Office, 424/18, No. 40. Foreign Office, 424/18, Inclosure in No. 41 Foreign Office, 424/18, Inclosure 2 in No. 53. Foreign Office, 424/18, inclosure 1 in No. 61. Foreign Office, 424/18, No. 63. Foreign Office, 424/18, No. 77. Foreign Office, 424/18, Inclosure 1 in No. 78; Inclosure 2 in No. 78. Foreign Office, 424/18, No. 82; Inclosure 2 in No. 82. Foreign Office, 424/18, Inclosure 2 in No. 88. Foreign Office, F.O. 424/18, No. 96. Foreign Office, 424/18, No. 102. Foreign Office, F.O. 424/18, No. 104. Foreign Office, 424/18, No. 118. Foreign Office, 424/18, Inclosure 1 in No. 120; Inclosure 3 in No. 120; Inclosure 17 in No. 120. Foreign Office, 424/18, No. 121. Foreign Office, 424/18, Inclosure 2 in No. 138. Foreign Office, 424/18, Inclosure 1 in No. 139. Foreign Office, 424/18, No. 143. Foreign Office, 424/18, Inclosure 1 in No. 148 Foreign Office, 424/18, Inclosure 2 in No. 149; Inclosure 3 in No. 149; Inclosure 4 in No. 149. Foreign Office, 424/18, Inclosure 1 in No. 151. Foreign Office, 424/18, No. 158. Foreign Office, 424/18, No. 179. Foreign Office, 424/18, No. 191. Foreign Office, 424/18, inclosure 2 in No. 193. Foreign Office, 424/18, No. 197. Foreign Office, 424/18, No. 200. Foreign Office, F.O. 424/18, No. 213. Foreign Office, 424/18, No. 231. Foreign Office, 424/18, No. 233. Foreign Office, 424/18, Inclosure 3 in No. 249. Foreign Office, 424/18, No. 256. Foreign Office, 424/18, No. 277. Foreign Office, 424/18, No. 334. Foreign Office, 424/18, No. 350. Foreign Office, 424/18, Inclosure in No. 356. Foreign Office, 424/18, No. 369. Foreign Office, 424/18, No. 370. Foreign Office, 424/18, No. 374. Foreign Office, 424/18, No. 380. Foreign Office, 424/18, No. 395. Foreign Office, 424/18, No. 431. Foreign Office, 424/18, No. 432.

Araştırma Eserleri

Aitchison, Charles Umpherston. *A Collection of Treaties, Engagements, and Sanads Relating to India and Neighbouring Countries*. Vols. I-XI. Calcutta: Government Printing, 1892-1898.

Aitchison, Charles Umpherston. Vols. XII-XIII. Calcutta: Government Printing, 1909.

Akalın, Durmuş. *Kızıldeniz'de Osmanlı-İngiliz Rekabeti ve Cidde Olayları*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2019.

Buzpınar, Ş. Tufan. "Suriye ve Filistin'de Avrupa Nüfuz Mücadelesinde Yeni Bir Unsur: İngiliz Misyonerleri (19. Yüzyıl)." *İslam Araştırmaları Dergisi*, 10 (2003): 107-120.

- Dale, Stephen Frederic. *Islamic Society on the South Asian Frontier: The Mappilas of Malabar, 1498–1922*. Oxford: Clarendon Press, 1980.
- Freitag, Ulrike. *A History of Jeddah: The Gate to Mecca in the Nineteenth and Twentieth Centuries*. Cambridge: Cambridge University Press, 2020.
- Glubb, John Bagot. *The Empire of the Arabs*. London: Hodder and Stoughton, 1959.
- Gülsoy, Ufuk. “1856 Halep ve Nablus Olayları.” *Tarih İncelemeleri Dergisi* 9, no. 1 (1994): 279-288.
- Hattox, Ralph S. *Coffee and Coffeehouses: The Origins of a Social Beverage in the Medieval Near East*. Seattle and London: University of Washington Press, 1996.
- Hut, Davut. *Musul Vilayeti’nin İdarî, İktisadî ve Sosyal Yapısı (1864–1909)*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2006.
- Kocabaşoğlu, Uygur. *Majestelerinin Konsolosları: İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu’nda İngiliz Konsolosları*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Kuneralp, Sinan ve M. Atalar. çev. “Osmanlı Yönetimindeki (1831–1911) Hicaz’da Hac ve Kolera.” *OTAM* 7 (1996): 103-130. https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000164.
- Malik, Hafeez. “The British-Muslim Encounter and the Jidda Massacre of 1858.” *The Muslim World* 56, no. 4 (1966): 289-303.
- Metcalf, Barbara D. and Thomas R. Metcalf. *A Concise History of Modern India*. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
- Ochsenwald, William. *Religion, Society, and the State in Arabia: The Hijaz under Ottoman Control, 1840–1908*. Columbus: Ohio State University Press, 1984.
- Özkaplan Yurdakul, Nurcan. *İngiltere Orta Doğu’ya Nasıl Girdi?* İstanbul: Kronik Yayınları, 2018.
- Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmanî*. Edited by Nuri Akbayar. Vol. 3-4. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Toledano, Ehud R. *The Ottoman Slave Trade and Its Suppression: 1840–1890*. Princeton: Princeton University Press, 1982.
- Uygur, Fatma. “Fransız Diplomatik Arşivlerine Göre Suriye Olayları (1860).” *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16, no. 3 (2018): 181-200. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.465723>.
- Yaldız Hanedar, Elmas, Avni Hanedar, ve Ferdi Çelikay. *Effects of Reforms and Supervisory Organizations: Evidence from the Ottoman Empire and the İstanbul Bourse*. EHES Working Paper No. 112. European Historical Economics Society, April 2017.
- Yapp, Malcolm. *The Making of the Modern Near East, 1792–1923*. London: Longman, 2014.